

PRÒLEG

Teniu a les mans una obra excepcional, que va ser concebuda com una antologia bilingüe (grega i llatina) de textos fonamentals de Pares de l'Església d'Orient i Occident. El jesuïta M. J. Rouët de Journal la va publicar fa més de cent anys, el 1911, amb el títol *Enchiridion Patristicum loci Ss. Patrum, Doctorum, Scriptorum Ecclesiasticorum*. Ara, ha rebut un títol més adequat als temps i a les circumstàncies presents: *Gran antologia trilingüe (grec, llatí, català) de textos dels Pares de l'Església per a l'estudi de les llengües antigues*. La diferència fonamental rau en l'ús de tres llengües en comptes de dues. Els textos, que Rouët de Journal reproduceix en les llengües originals (grec i llatí) i que tradueix al llatí quan l'original és grec, ara han estat traduïts a una llengua moderna, la llengua catalana, la qual cosa en facilita la comprensió. A més, la introducció d'aquesta tercera llengua garanteix un estudi i un treball més precisos i eficaços sobre les llengües originals.

Cal agrair, en la memòria, la tasca duta a terme per Mn. Andreu Soler i Solei († 2010), docent de Patrologia en el Seminari Diocesà i en l'Institut de Ciències Religioses de Girona, que de manera perseverant va anar traduint durant anys l'*Enchiridion* de Rouët de Journal. Mn. Soler va concloure encertadament que calia anar a les fonts de la Tradició de l'Església i que calia fer-ho emprant les llengües originals. El denominador comú era el pensament cristià present a l'Orient (Bizanci) i a l'Occident (Roma), tal com l'havia sintetitzat el P. Rouët de Journal en el seu *Enchiridion*. En quedaven fora les tradicions venerables de les antigues Esglésies d'Orient, que s'expressen en siríac (Síria) i copte (Egipte), així com les grans tradicions cristianes d'Armènia, Geòrgia, Pèrsia, Aràbia i Etiòpia, entre d'altres.

Els dos volums amb què s'ha subdividit aquesta edició de l'obra de Rouët de Journal, traduïda al català per Soler i Solei, formen una antologia que tindrà una aplicació doble. En primer lloc, la recentment creada *Schola Linguarum Antiquarum* (SLA) de l'Ateneu Universitari Sant Pacià tindrà a les seves mans un instrument que promourà el coneixement de la llengua i dels continguts dels Pares de l'Església d'expressió grega i llatina. No es poden estudiar els escriptors cristians antics sense un coneixement seriós i solvent de les llengües que aquests utilitzaren. Per això, de cara al futur, i atès que la SLA té activat l'ensenyament

de quatre llengües cristianes (siríac i copte, a més de grec i llatí), és convenient preparar instruments per a l'estudi de les dues primeres llengües, ara que el grec i el llatí ja queden coberts per la magna obra de Rouët de Journal – Soler i Soler.

D'altra banda, l'estudi d'una llengua equival a la immersió en un univers teològic i filosòfic —cultural en sentit ampli—, que afaïçona una manera de veure el món. L'aproximació als Pares de l'Església mostra clarament que la teologia cristiana no és la mateixa dins la cultura romana en què visqué Gregori el Gran que dins la cultura hel·lenística en què es mogué Atanasi d'Alexandria. Una llengua reflecteix no tan sols un sistema de codis que permeten l'expressió d'un pensament, sinó que darrere el mapa dels significants i significats lingüístics hi baten una vida i una història, carregades de bescanvis, de matisos i de subtileses. Un pensament teològic és deutor del temps en què es congria, i la llengua és un element essencial de l'esperit del temps. Per això no és el mateix el grec de Basili de Cesarea que el grec de la Primera carta de Climent, el llatí d'Agustí d'Hipona i el llatí de Lleó el Gran.

L'estudi d'una llengua ha d'anar tendencialment acompanyat de l'estudi del context històric, teològic, antropològic, estètic, litúrgic, en què es mou un determinat document. Aquesta és una funció important que, en el futur, ha de desenvolupar la *Schola Linguarum Antiquarum* (SLA). Aquesta no es podrà limitar a l'estudi de la pura filologia, sinó que haurà d'anar incloent en la seva activitat docent aquelles coordinades de comprensió que siguin necessàries per tal d'arribar a l'entranya del text, allí on aquest desclou el seu missatge nuclear. Per això una escola de llengües antigues dedicada preferentment als autors cristians, compleix adequadament la seva missió quan ofereix als seus estudiants els marcs documentaris i històrics en què es mouen les llengües que ensenya. Em refereixo, pel que fa al grec, a les traduccions gregues de l'Antic Testament (sobretot la *Septuaginta*), el Nou Testament, els Pares Apostòlics (editats en grec i català en GTC 3), els Apologetes i la resta de Pares de l'Església. Pel que fa al llatí, em refereixo a les versions bíbliques anteriors a la Vulgata, a la Vulgata (els Salms de la qual són editats en columnes hexaplars en GTC 10) i als Pares de l'Església (les *Enarrationes in Psalmos* d'Agustí són editades en GTC 6-9). La SLA té un camí ampli i prometedor a recórrer, i constitueix una de les bases sòlides de la recerca teològica —particularment, patristica— i filosòfica, però també litúrgica, històrica i epigràfica que es duu a terme en l'Ateneu Universitari Sant Pacià.

Saludem, doncs, la publicació d'aquesta *Gran Antologia de textos de Pares de l'Església*, que coincideix en el temps amb l'inici de la *Schola Linguarum Antiquarum* i que reportarà grans beneficis als estudis de les llengües antigues, una de les bases de la recerca que la comunitat universitària del nostre Ateneu se sent cridada a emprendre.

Armand PUIG I TÀRRECH
Rector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià

Barcelona, 30 de novembre de 2021

PREFACI

L'Escola de Llengües Antigues (Schola Linguarum Antiquarum = SLA) de l'Ateneu Universitari Sant Pacià es felicita per la publicació de la *Gran antologia trilingüe (grec, llatí, català) de textos dels Pares de l'Església per a l'estudi de les llengües antigues*. Des del primer moment, la SLA somiava en una obra així.

La docència d'una llengua (antiga o moderna) necessita estudiants, professors, gramàtiques, diccionaris, estudis particulars... i, sobretot, textos. En efecte, els cursos de la SLA s'han plantejat en tres àmbits, més o menys fluids: morfologia, sintaxi, i lectura de textos. És clar que les llengües s'aprenen practicant-les. Avui dia, en les llengües modernes, es demanen competències solvents per a poder «escoltar», «parlar», «llegir» i «escriure». Per a nosaltres, la capacitat de poder «llegir textos» esdevé fonamental.

Dins el marc acadèmic de l'Ateneu Universitari Sant Pacià, la SLA té l'objectiu de promoure l'actitud de «llegir». Parlo *d'actitud*. Perquè s'apunta a l'objectiu d'aprendre a «llegir la realitat». La nostra, evidentment. El lector de qualsevol obra literària pren sempre, ni que sigui de manera inconscient, una actitud activament creadora. La creació del lector s'uneix a la tasca creadora de l'autor, de manera que els textos esdevenen patrimoni humà.

Com deia, les llengües s'aprenen practicant-les. Aquest criteri també val per a les llengües antigues. Fonamentalment, per a una llengua antiga, la pràctica passa per la lectura. Poder disposar de textos en les llengües que estudiem constitueix una eina potentíssima d'aprenentatge pràctic. En primer lloc, ho és perquè els textos amplien l'horitzó de la llengua al món conceptual que es transmet a través d'aquesta. És evident que l'estudi d'una llengua nova comença il·lustrant-se i exercitant-se a través d'exemples fàcils, frases molt simples, construccions sintàctiques elementals amb el vocabulari necessari. Massa vegades, però, els exemples i exercicis queden fora de context. No sempre aconseguim que l'estudiant prengui consciència del fet que aquelles frases i paraules formen part d'un *text* complet. Per això defensem que, ja des del primer dia, els estudiants s'enfrontin amb textos extensos. Així es descobreix l'ús *real* del vocabulari, de les formes morfològiques dels mots, de les estructures sintàctiques, i de les estructures textuais. La pedagogia més esforçada contribuirà al fet que l'estudiant es proposi com a objectiu la comprensió de

tot el que encara no comprèn d'un text. I utilitzo el verb «comprendre» en un sentit ampli.

Disposar de l'edició d'uns textos juntament amb la traducció a una llengua moderna ofereix molts d'avantatges. Tot i semblar una contradicció, defensarem sempre que poder llegir (i entendre) un text en la llengua original és un fet cultural molt superior a la lectura (només) a través d'una traducció. M'agrada citar un text que forma part de la Bíblia traduïda al grec. Es tracta del pròleg d'un llibre anomenat Siràcida. Qui publica aquest llibre s'explica. Ell viu en un món grec. Resulta que va trobar una obra del seu avi, escrita en hebreu, i va creure's amb l'obligació de publicar-la en grec, per als seus contemporanis. Llavors avisa els lectors: «Sou convidats, doncs, a llegir aquest llibre amb benevolència i atenció. Sigueu indulgents sempre que pugui semblar que, malgrat els meus esforços, no hagi estat prou afortunat a traduir amb tota la força algunes de les expressions de l'original: una cosa dita en hebreu, quan la traduïm a una altra llengua no conserva sempre la mateixa força (οὐ γὰρ ἰσοδυναμεῖ). Això val igualment per als llibres de la Llei, els Profetes i els altres Escrits: la seva traducció té notables diferències respecte a l'original» (Sir Pròleg 15-26). La traducció, per tant, obre la porta a entrar en la «força de l'original». De manera que promocionem també les vocacions a «traductors», al treball esforçat (φιλοπονέω) per acostar l'original. L'estudiant que fa els primers passos en una llengua, a través de la traducció, es podrà orientar fàcilment (quan la traducció és bona!) pels viaranys de l'original. L'estudiant ja avançat en una llengua, a través de la traducció, augmentarà la seva capacitat crítica. Sempre respectant l'esforç del traductor, l'estudiant es veurà «obligat» espontàniament a fer la seva pròpia traducció, amb competència, amb el mateix treball afectuós, cordial i afable.

Per això, els professors de la SLA demanem constantment als professors d'altres matèries filosòfiques i teològiques que, quan citin un text, per poc que estigui al seu abast, ho facin en la llengua original. Això ens convida a treballar coordinats, a establir criteris conjunts que facilitin l'estudi dels textos necessaris.

L'obra que presentem és una primera obra. En calen més, com ja s'ha dit. Haurem de perseverar en l'estudi aprofundit de les llengües, haurem de «barallar-nos» amb els textos per endinsar-nos en el seu món i saber traduir-lo al nostre, haurem d'aferrar-nos a una oferta de traduccions de qualitat. L'actitud de la lectura cerca promocionar la qualitat humana.

Joan Ramon MARÍN I TORNER
Director de la SLA

EL GREC I EL LLATÍ DELS CRISTIANS

El llibre que teniu a les mans té una història molt llarga. Marie Joseph Rouët de Journal (1880-1974) l'havia publicat amb el títol d'*Enchiridion Patristicum loci Ss. Patrum, Doctorum Scriptorum Ecclesiasticorum quos in usum scholarum collegit M. J. Rouët de Journal S. J.* l'any 1911 per primera vegada i va ser reeditat 24 vegades i en diversos llocs. L'edició que tinc és feta per Herder Friburgi Brisg. – Barcinone 1953.

És una crestomatia o florilegi que permet estudiar el pensament i la llengua grega i llatina dels escriptors cristians des de la *Didache, seu Doctrina 12 Apostolorum* (de l'any 90-100) fins als segles VII-VIII (sant Gregori el Gran i sant Joan Damascè). El text de les obres originals gregues apareix traduït al llatí a peu de pàgina.

Aquesta obra no ha estat mai traduïda a cap llengua. Va ser per iniciativa de Mn. Andreu Soler Solei (Sabadell, 1922 – Girona, 2010), que aquest llibre tan extens va ser traduït al català, en principi per a ser usat pels seus alumnes del Seminari de Girona, en les classes de Patrologia que ell hi feia. Es va acabar durant el curs 1975-1976. L'edició original de la traducció catalana va ser feta en ciclostil.

Mn. Soler Solei —com era conegut pels seus alumnes—, era una persona excepcional. Sols havia pogut estudiar al Seminari de Girona, però havia adquirit com a autodidacta uns coneixements excepcionals de llatí i de grec —a banda de català. Una vegada m'havia explicat que durant els tristos anys de la Guerra Civil Espanyola, a casa seva havien hagut d'amagar tots els llibres religiosos, de manera que sols li va restar una gramàtica llatina, que va assimilar de tal manera, que era capaç de llegir i escriure en un llatí d'una rara perfecció clàssica. I posteriorment aquest procés es va repetir pel que fa a la llengua grega. Podia llegir sant Joan Crisòstom en grec amb la mateixa facilitat que qualsevol de nosaltres pot llegir un diari escrit en català. Jo, en l'època en què vaig començar a ser professor de Sagrada Escripura de l'Institut Superior de Ciències Religioses, aleshores dirigit per l'ara Monsenyor Joan Planellas, arquebisbe de Tarragona i primat, li deia: «Vós, mossèn Andreu, sabeu més que els professors de la universitat.» I ell, sempre molt humil, em deia: «No ho diguis, això! Que jo no vaig poder estudiar mai a la universitat.» I jo li vaig respondre: «Jo que

soc professor de la universitat sé el que sabem —i, sobretot, el que no sabem. I us puc ben assegurar que no hi ha ningú que tingui els vostres coneixements de grec i de llatí dels cristians.»

El llibre ciclostilat amb el títol de *Promptuari de patrologia* va quedar oblidat durant dècades, fins que per camins una mica estrambòtics va ser passat a format digital i revisat pel P. Josep Torné i Cubells (El Molar, 1956 – Sabadell, 2020). Hi van intervenir els doctors Joan Planellas, aleshores degà de la Facultat de Teologia de Catalunya, i Joan Torra, successor del Dr. Planellas en el deganat.

Quan es va crear la Schola Linguarum Antiquarum de l'Ateneu Universitari Sant Pacià l'edició d'aquesta obra, ara amb el títol definitiu de *Gran antologia trilingüe (grec, llatí, català) de textos dels Pares de l'Església per a l'estudi de les llengües antigues*, ha pogut arribar a bon port —*habent sua fata libelli*— i ser publicada amb la finalitat de servir per a l'estudi de la llengua grega i de la llengua llatina dels escriptors cristians antics. En efecte, ens trobem davant d'una selecció esplèndida de textos de pensament cristià escrits en les gran llengües de cultura dels orígens cristians. El fet de disposar-ne en versió trilingüe fa que aquest volum permeti llegir en les tres llengües i afinar el sentit dels mots grecs i llatins a través de la versió pulcra i precisa que en va fer Mn. Andreu Soler.

Sant Pacià, bisbe de Barcelona de la segona meitat del segle iv, ho deia en una de les seves cartes: *quaecumque lingua a Deo inspirata* «qualsevol llengua ha estat inspirada per Déu.» Endinsar-nos en el textos d'aquestes llengües ens ha de permetre, d'alguna manera, que ens acostem al misteri i al coneixement de la Persona que les ha inspirades i exclamar: *laus Deo!*

Joan FERRER

Professor de la Schola Linguarum Antiquarum
de l'Ateneu Universitari Sant Pacià

i professor de filologia de la Universitat de Girona
President de l'Associació Bíblica de Catalunya

SIGLES

- Anecdota *Anecdota Maredsolana; seu, Monumenta ecclesiasticae antiquitatis en mss. codicibus nunc primum edita*, Germain MORIN; Maredsoli, Monasterio S. Benedicti, 1893-1897. 3 vols.
- Assemani Joseph S. ASSEMANI, *S. P. N. Ephraem Syri opera omnia*, 6 vol., Roma 1732-1748.
- BAC 65 *Padres Apostólicos. Edición bilingüe*, intr., notas y versión de Daniel RUIZ BUENO, Madrid: Editorial Católica, 1967 [text FUNK-BIHLMEYER] (Biblioteca de Autores Cristianos, 65).
- Batiffol Pierre BATIFFOL & André WILMART, *Tractatus Origenis de libris SS Scripturarum*, París 1900.
- Bickell G. BICKELL, *S. Ephraem Syri Carmina Nisibena*, Lipsiae 1866.
- Cavallera Ferdinand CAVALLERA, *S. Eustathii episcopi Antiocheni in Lazarum, Mariam et Martham*, Paris: Picard 1905.
- Cramer John Anthony CRAMER, *Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum*, I, Oxford 1840.
- Denzinger Heinrich DENZINGER – Peter HUNERMANN, *El Magisterio de la Iglesia. Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Barcelona: Herder 1999.
- DAChrL *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* / publié par dom Fernand CABROL. [et dom Henri LECLERCQ], Paris : Letouzey et Ané 1907-1953, 30 vols.
- Funk *Sacramentarium Serapionis*, in *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, ed. F. X. FUNK, vol. 2 (Testimonia et Scripturae propinquae), Paderbornae 1905.
- Kirsh C. KIRSH, *Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae*, Barcelona: Herder 1914.
- Lamy Thomas Josephus LAMY, *S. Ephraem Syri hymni et sermones*, 4 vols., Mechliniae 1882-1902.
- Loofs Friedrich LOOFS, *Nestoriana: die Fragmente des Nestorius*, Halle 1905.
- Nau François NAU, *Nestorius. Le livre d'Heraclide de Damas*, Paris 1910.

- PG Jacques Paul MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, Parisiis 1857ss.
- PL Jacques Paul MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series prima latina*, Parisiis 1844ss.
- PO René GRAFFIN / François NAU, *Patrologia Orientalis*, [Pares de l'Église en siriac, armeni, àrab, copte, ge'ez, georgià, i es-lau], Paris – Turnhout: FirminDidot – Brepols 1907-2001.
- PS René GRAFFIN / Ignacio ORTIZ DE URBINA, *Patrologia Syriaca*, 2 vols., Paris – Roma 1894-1965.
- Routh M. J. ROUTH, *Reliquiae sacrae*, 5 vols., Oxonii 1846ss.
- TU *Texte und untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, ed. O. von GEBHARDT – A. HARNACK, Leipzig 1883ss.

TAULA

	paràgrafs numerats
<i>Didakhé</i>	1-10
Sant Climent de Roma, papa	11-29
<i>Carta de Bernabé</i>	30-37
Sant Ignasi d'Antioquia	38-70
Sant Policarp d'Esmirna	71-81
<i>El Pastor</i> d'Hermes	82-93
Sant Papiès de Hieràpolis	94-95
<i>Carta a Diognet</i>	96-100
Pseudo-Climent de Roma	101-106
Gai, prevere	106 b
Sant Dionís de Corint	107
<i>Himne vespertí dels grecs «Phos hilaron»</i>	108
Sant Quadrat	109
Aristides	110-112
Sant Justí	113-151
Tacià	152-160
Atenàgores	161-170
Sant Teòfil d'Antioquia	171-186
<i>Epitafi d'Aberci</i>	187
Sant Hegesip	188
Sant Melitó de Sardes	189
Polícrates d'Efes	190
Sant Ireneu de Lió	191-267
<i>Fragment de Muratori</i>	268
Minuci Fèlix	269-273
Tertul·lià	274-387
Sant Hipòlit	388-400
Climent d'Alexandria	401-442
Orígenes	443-540
Adamanci	541-544

Teognost	545
Sant Corneli I, papa	546-547
Sant Cebrià de Cartago	548-601
Sant Esteve I, papa	601
Firmilià	602
Novacià	603-607
Sant Dionís de Roma, papa	608
Sant Dionís d'Alexandria	609-610
Sant Gregori Taumaturg	611
Sant Pere d'Alexandria	611
Sant Metodi d'Olímpia	612-616
Arnobi	617-623
Lactanci	624-647
Àrrius	648-651
Eusebi de Cesarea	652-674
Sant Alexandre d'Alexandria	675-680
Afraates	681-702
Sant Efreem	703-745
Sant Atanasi d'Alexandria	746-804
Sant Cesari de Nazianz	805-806
Sant Ciril de Jerusalem	807-853
Sant Hilari de Poitiers	854-896
<i>Poema contra Marció</i>	897
Sant Febadi d'Agen	898-899
Sant Gregori d'Elvira	900-903
Màrius Victori	904-908
Sant Eustaci d'Antioquia	909-910
Sant Basili Magne	911-978
Sant Gregori de Nazianz	979-1020
Sant Gregori de Nissa	1021-1065
Dídím d'Alexandria	1066-1077
Sant Amfiloqui d'Iconi	1078-1080
Sant Epifani de Salamina	1081-1112
Sant Teodor de Mopsuèstia	1113-1113
Sant Joan Crisòstom	1114-1230
<i>Constitucions apostòliques</i>	1231-1236

<i>Cànons dels apòstols</i>	1237-1239
<i>Sacramentari de Serapió</i>	1240-1241
Sant Optat de Milevi.	1242
Sant Pacià de Barcelona.	1243-1245
Faustí	1246
Sant Ambròs de Milà	1247-1340
Ambrosiaster	1341-1343
Rufí d'Aquileia	1344
Sant Jeroni	1345-1410
Pelagi.	1411-1413
Celesti	1414
Julià.	1415-1416
Sant Agustí d'Hipona	1417-2013
Sant Innocenci I, papa	2014-2017
Sant Celestí I, papa	2018
Màrius Mercator	2019
Pau Orosi	2020
Sant Hilari d'Arle	2021-2022
Paulí de Milà.	2023
Sant Pròsper d'Aquitània.	2024-2047
Lepori	2048
Sant Joan Cassià	2049-2057
Nestori	2057
Sant Ciril d'Alexandria	2058-2140
Sant Procle de Constantinoble	2141
Teodoret de Cir.	2142-2164
Sòcrates	2165
Sozomè	2165
Macari Magne.	2166
<i>Sinopsi de la Sagrada Escripura</i>	2167
Sant Vicenç de Lerins	2168-2175
Eutiques	2175
Sant Pere Crisòleg	2176-2178
Sant Lleó I Magne, papa	2179-2214
Víctor de Vita	2215-2216
Sant Màxim de Torí	2217-2219

Gennadi	2220-2229
Sant Cesari d'Arle	2230-2234
Sant Fulgenci de Ruspe	2235-2278
Pseudo-Dionís Areopagita	2279-2287
Sant Leonci de Bizanci	2287
Zacaries de Mitilene	2288
Modest de Jerusalem	2288
Sant Sofroni de Jerusalem	2289-2290
<i>Missal gòtico-gal·licà</i>	2290
Sant Gregori I Magne, papa	2291-2336
Sant Andreu de Creta	2336
Sant Germà de Constantinoble	2336
Sant Joan Damascè	2337-2390
Sant Gregori de Tours	2290